

Hoofdstuk 1

Rode Lijsten

Luc De Bruyn - Instituut voor Natuurbehoud

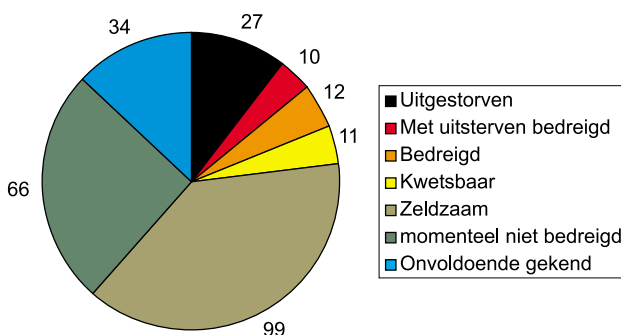
- ➔ 10 % van de dansvliegen zijn uitgestorven, 13 % staan op de Rode Lijst
- ➔ 10 % van de vaatplanten zijn uitgestorven, 23 % staan op de Rode Lijst

Rode Lijsten zijn overzichten van soortengroepen die aangeven welke soorten uitgestorven, bedreigd, zeldzaam of achteruitgaand zijn en daarom extra beschermingsmaatregelen vereisen. Voor meer details zie het NARA 2001. Op dit ogenblik beschikt Vlaanderen over 15 Rode Lijsten (NARA 2001). Sinds het NARA 2001 zijn twee nieuwe Rode Lijsten opgesteld: de Rode Lijst van de Dansvliegen (Diptera, Empididae s.l.) en die van de vaatplanten. Deze laatste is een herziening van de Rode Lijst die is verschenen in het eerste Natuurrapport (1999).

1 Toestand

1.1 Dansvliegen

Grootaert et al. [155] hebben de Vlaamse Rode Lijst van de dansvliegen opgesteld. Deze lijst omvat de vliegenfamilies Empididae, Hybotidae, Microphoridae en Atelestidae. Deze vliegengroep komt bijna in alle (semi)terrestrische habitats voor: aan strand, in de bergen, in de duinen, in de moerassen,

Figuur 1.1: Verdeling van de soorten dansvliegen over de verschillende rodelijstcategorieën in Vlaanderen (brongegevens: [155]).

in de bossen, aan de oevers van allerlei vijvers, plassen beekjes en rivieren. Hoge densiteiten worden vooral bereikt in matig vochtige, beboste habitats waar meer dan 50 soorten op één plek kunnen voorkomen [156]. Dansvliegen nemen een groot aantal ecologische niches in. Sommige hebben zelfs verschillende habitats nodig om hun levenscyclus te voltooien [110]. Ze zijn sterk habitatgebonden waardoor het interessante indicatoren kunnen zijn.

Tot op heden zijn er in Vlaanderen 259 soorten dansvliegen opgetekend (figuur 1.1). Daarvan zijn 27 soorten of 10 % reeds uitgestorven of sinds 1980 niet meer waargenomen. 33 (13 %) van de overblijvende soorten zijn rodelijstsoorten die minstens kwetsbaar zijn. Samen met de 99 zeldzame soorten - gebonden aan bedreigde habitats - wordt dus ongeveer 50 % van de nu nog aanwezige soorten in mindere of meerdere mate bedreigd. 66 soorten (25 %) worden momenteel niet bedreigd en over 34 soorten zijn onvoldoende gegevens beschikbaar om een uitspraak over hun status te doen. De volledige Rode Lijst kan worden geraadpleegd op de webpagina <http://www.nara.be/>.

De kennis over de levenswijze van de verschillende soorten is nog beperkt. Dit maakt het moeilijk om te bepalen welke factoren verantwoordelijk zijn voor de achteruitgang van de rodelijstsoorten. De elementen die worden aangehaald zijn verlies en achteruitgang van de habitat. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in de zeldzame habitats, zoals zoutmoerassen, duinen en de getijdzone het grootste aantal rodelijstsoorten bevatten.

1.2 Vaatplanten

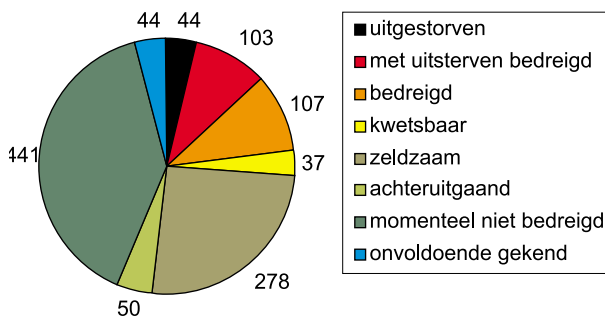
In functie van het ecologische register voor hogere planten in Vlaanderen hebben Biesbroek et al. [42] de Rode Lijst herwerkt. Het gaat hier dus niet om een nieuwe Rode Lijst, maar om een herziening en een aanvulling van de Rode Lijst van Cosyns et al. [73] die is gepubliceerd in het eerste Natuurrapport 1999.

Volgens het ecologische register zijn er op het Vlaamse grondgebied 1433 vaatplanten bekend. Deze omvatten

zowel inheemse als al dan niet met opzet ingevoerde exoten. In de Rode Lijst zijn echter alleen inheemse soorten en archeofyten opgenomen. Archeofyten zijn soorten die ingevoerd zijn vóór 1500 (voor de grote ontdekkingsreizen). Deze soorten worden meestal tot de inheemse flora gerekend. Soorten die na 1500 zijn ingevoerd (neofyten) worden tot de exoten gerekend [301]. Exoten worden meer in detail besproken in hoofdstuk 7

De Rode Lijst bevat 1104 soorten waarvan 67 archeofyten en 18 soorten waarvan nog niet met zekerheid is vastgesteld of ze echt inheems of ingevoerde archeofyten zijn (figuur 1.2).

Figuur 1.2: Verdeling van de vaatplantsoorten over de verschillende rodelijstcategorieën in Vlaanderen (brongegevens: [42]).

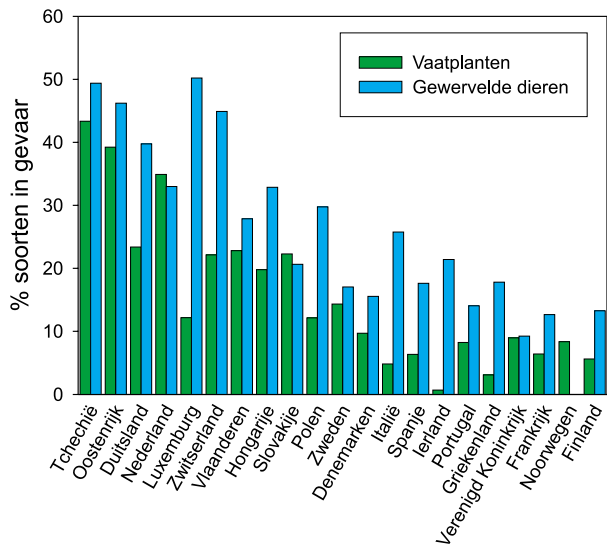
44 (4 %) vaatplantensoorten zijn momenteel al uitgestorven (niet meer waargenomen sinds 1972). Een groot aantal van de resterende soorten, namelijk 247 soorten (23 %) zijn rodelijstsoorten die minstens de status kwetsbaar hebben. Samen met de 278 zeldzame soorten wordt dus 50 % van de nu nog aanwezige soorten in mindere of meerdere mate bedreigd. 441 soorten (42 %) worden momenteel niet bedreigd en van 44 soorten zijn onvoldoende gegevens beschikbaar om een uitspraak over hun status te doen. De rodelijstsoorten kunnen worden gevonden op de webpagina <http://www.nara.be/>.

Verscheidene factoren (vermesting, verzuring, versnippering, verdroging, ...) zijn verantwoordelijk voor de achteruitgang van de rodelijstsoorten. Een meer gedetailleerde bespreking hierover wordt in hoofdstuk 3 gegeven.

1.3 Vlaanderen in Europa

Aangezien in de verschillende Europese landen Rode Lijsten worden opgesteld, kan de situatie van Vlaanderen worden vergeleken met de ons omringende landen. Deze gegevens worden op regelmatige tijdstippen samenge-

bracht door de OESO (<http://www.oecd.org/>). Voor gewervelde dieren (zoogdieren, broedvogels, amfibieën en reptielen) en vaatplanten zijn de gegevens vrij betrouwbaar omdat er voor deze populaire organismengroepen in de verschillende landen inventarisaties en monitoringen worden uitgevoerd. Voor ongewervelde dieren zijn de gegevens te fragmentarisch om tot een gefundeerde analyse te komen. Verschillende landen hebben immers verschillende Rode Lijsten van verschillende groepen.

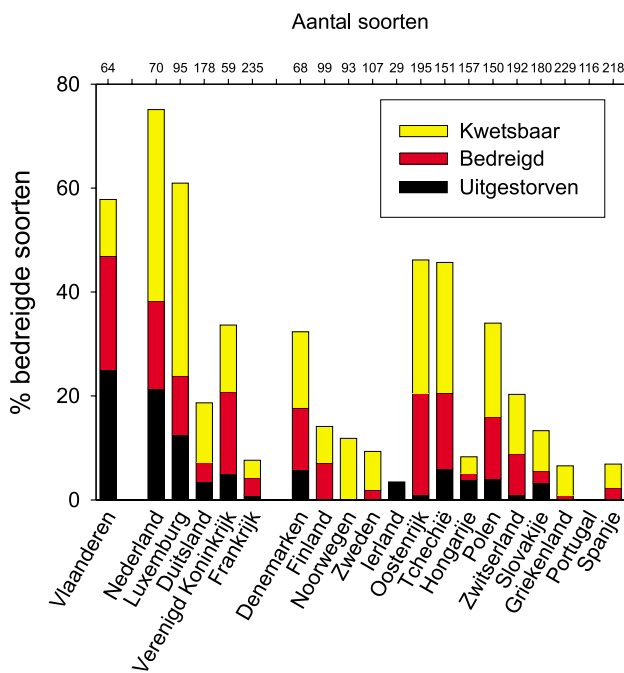
Figuur 1.3: Vergelijking van het aandeel soorten in gevaar (rodelijstcategorieën met uitsterven bedreigd, bedreigd en kwetsbaar) in de verschillende Europese landen (Gewervelde dieren = zoogdieren, broedvogels, reptielen, amfibieën) (brongegevens: OESO 2002).

De situatie voor het einde van de jaren '90: 23 % van de vaatplanten en 28 % van de gewervelde dieren in Vlaanderen zijn met uitsterven bedreigd, bedreigd of kwetsbaar. Van de 21 Europese landen staat Vlaanderen op de 5de plaats voor de vasculaire planten en op de 9de plaats voor gewervelde dieren. Hieruit kan worden afgeleid dat onze flora en fauna een van de meest bedreigde van Europa is. Bij de interpretatie van het aandeel soorten in gevaar stelt zich een probleem. Het aantal uitgestorven soorten op het grondgebied van de respectievelijke landen (<http://www.redlist.org/>) wordt in de OESO databank niet vermeld. Het aantal soorten in gevaar geeft daardoor een onderschatting van de reële druk op de natuur. In Vlaanderen is er al een relatief groot deel van de biodiversiteit verdwenen (NARA 2001 hoofdstuk Soorten). In andere (centraal) Europese landen komen nog wel een (groot) deel van deze soorten voor. Aangezien deze soorten daar ook onder een steeds toenemende antropogene druk staan, nemen ook daar hun populaties meestal af zodat ze op de lijst van 'soorten in gevaar' terecht komen.

Het relatief kleiner aantal rodelijstsoorten in Vlaanderen is dus geen gevolg van de goede kwaliteit van onze natuur, maar is te wijten aan een groter aantal uitgestorven soorten.

Om dit laatste te illustreren kunnen de gegevens van de Europese dagvlinders worden gebruikt. Dit is één van de beter onderzochte ongewerveldengroepen in Europa.

Figuur 1.4: Vergelijking van de dagvlinderstatus in de verschillende Europese landen (brongegevens: [337]).

Uit de gegevens blijkt dat de situatie in Vlaanderen veruit het slechtst is (zie ook [213]). Vlaanderen wordt gevolgd door Nederland en bezit veruit het grootste aantal uitgestorven dagvlinders. Ook het aandeel bedreigde soorten ligt het hoogst in Vlaanderen. In Nederland en Luxemburg is het aandeel uitgestorven en rodelijstsoorten wel hoger dan in Vlaanderen. Dit wordt vooral bepaald door een groter aandeel kwetsbare soorten. In de andere Europese landen liggen de proporties uitgestorven en in gevaar verkerende dagvlindersoorten beduidend lager. Dit is vooral het geval in Noord- en Zuid-Europa waar (nog) geen verdwenen soorten zijn gemeld en ook het aandeel vlindersoorten in gevaar nog laag ligt.

2 Beleid

De bescherming van planten en dieren valt onder hoofdstuk IV van het Decreet natuurbehoud van 19 juli 2002 (publicatie BS 31 augustus 2002). In artikel 51 wordt gespecificeerd dat de Vlaamse regering, na advies van de Raad, alle maatregelen neemt die ze nuttig acht om (1) de instandhouding van populaties vermeld in de bijlagen III en IV en van hun habitats en (2) om populaties van de overige soorten of ondersoorten van organismen in stand te houden, te herstellen of te ontwikkelen. De maatregelen die daarna worden opgesomd, hebben alleen betrekking op de directe wettelijke bescherming van soorten. Maar, wettelijke bescherming alleen is niet voldoende om het verdwijnen van soorten tegen te houden. Dit blijkt uit de achteruitgang en de verdwijning van het grootste deel van de vaatplanten die sinds 1976 op de lijst van beschermde planten staan (zie hoofdstuk 3 Vaatplanten).

In het MBP-2 werd reeds gesteld dat voor een aantal soorten het gebiedsgericht beleid niet voldoende is om levensvatbare populaties in stand te houden. Hiervoor zijn specifieke soortenbeschermingsplannen nodig (actie 120 en link met actie 103). Ondertussen zijn reeds voor een tiental soorten specifieke soortenbeschermingsplannen opgesteld (zie NARA 2001). Tot een dwingende uitvoering van deze beschermingsplannen is men nog niet overgegaan. Er zijn wel enkele vrijblijvende lokale acties ondernomen. Zo wordt in Limburg bijvoorbeeld het beschermingsplan van de das uitgevoerd en wordt in Hageven gebruik gemaakt van het plan gentiaanblauwtje. In de provincie Antwerpen wordt niet alleen met de plannen van de rivierdonderpad en de kleine modderkruiper rekening gehouden, maar ook met de aanbevelingen in het soortenbeschermingsplan voor de vleermuizen wordt rekening gehouden. Tot slot worden er, vooral voor het opstellen van beheerovereenkomsten, een aantal acties van het soortenbeschermingsplan van de hamster gebruikt.

Het definitief ontwerp MBP-3 stelt dat het juridische kader voor de bescherming van soorten in het algemeen en rodelijstsoorten in het bijzonder moet worden uitgewerkt. Zoals net al werd aangehaald, is juridische bescherming alleen niet genoeg. In Project 20 (soortendiversiteit) worden de doelstellingen van het MBP-2 - ontwikkelen en uitvoeren van soortenbeschermingsplannen - herhaald. Het definitief ontwerp MBP-3 zegt: "nu de fase is aangebroken om de soortenbeschermingsplannen, nadat zij een juridische basis hebben verkregen, effectief op het terrein te realiseren. Daar waar het instrument natuurinrichting wordt ingezet, zal de uitvoering van de maatregelen uit de soortenbeschermingsplannen een bijzonder aandachtspunt zijn."

Volgens het MBP-2 en definitief ontwerp MBP-3 zijn Rode Lijsten belangrijke instrumenten om soorten aan te duiden die een primaire bescherming vereisen. Twee

belangrijke knelpunten verhinderen een efficiënt gebruik van deze lijsten: 1) Rode Lijsten worden niet op regelmatige tijdstippen herzien (de Rode Lijst van de vaatplanten, zie 1.2., vergelijkt bijvoorbeeld alleen de periodes voor en na 1972) en 2) er zijn slechts voor een beperkt deel van de Vlaamse biodiversiteit Rode Lijsten beschikbaar. Er zouden middelen moeten worden vrijgemaakt om Rode Lijsten te kunnen ontwikkelen en op regelmatige basis (5 jaarlijks?) te kunnen bijwerken. Om een langetermijnopvolging van Rode Lijsten te verzekeren, zou een professionele organisatie zoals het Instituut voor Natuurbehoud moeten zorgen voor de uitvoering of minstens de coördinatie.

3 Kennis

De specifieke omstandigheden waarin een bepaalde (rodelijst)soort/populatie een redelijke kans op overleven heeft, zijn in vele gevallen onbekend. Het is dan ook moeilijk om de juiste herstelmaatregelen uit te voeren of zelfs om een soortbeschermingsplan op te stellen. Als herstelmaatregelen worden uitgevoerd, zijn deze veelal gebaseerd op 'expert opinion' en toevallige veldwaarnemingen. De maatregelen hebben dan ook niet altijd het gewenste effect. Er worden maar weinig praktijkgerichte beschermingsplannen opgesteld. Deze worden slechts zelden toegepast (zie ook hoger) en de maatregelen worden bijna nooit opgevolgd. Er is er dus nood aan een toegepast ecologisch basisonderzoek van deze soorten.

Eén van de doelstellingen binnen het definitief Ontwerp MBP-3 is "tegen 2020 een aantoonbare bevordering van de biodiversiteit te realiseren door instandhouding, ontwikkeling en herstel van de natuur en het natuurlijk milieu en door een natuurgericht beheer". Daarbij wordt gesteld dat "een bevordering van de biodiversiteit gerealiseerd is als het aantal soorten en habitats die nu op de Rode Lijst staan daalt." Om dit te kunnen realiseren is er nood aan normen (wat is er minimaal nodig om tot een aantoonbare verbetering te komen). Daarnaast zijn er in Vlaanderen momenteel nog geen monitoringsprogramma's ontwikkeld die de evolutie van de rodelijstsoorten kunnen opvolgen. Dit wordt ook onderkend in het definitief Ontwerp MBP-3.

Lectoren

Dirk Bauwens, Dirk Maes, Wouter Van Landuyt – Instituut voor Natuurbehoud
Patrick Grootaert – Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen
Bob Peeters - Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA
Bob Vandendriessche – Natuurpunt
Hans Van Dyck – UA, Departement Biologie
Nico Verwimp – AMINAL, afdeling Natuur

